

TÜRÜK

*Uluslararası Dil, Edebiyat
ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*
2018, Yıl:6, Sayı:13

Geliş Tarihi: 26.04.2018

Kabul Tarihi: 13.05.2018

Sayfa:162-176

ISSN: 2147-8872

TÜRK ATASÖZLERİNDE “DEMİR”İN ANLAMI VE İŞLEVSELLİĞİ

Fidan Uğur Çerikan*

ÖZET

Türk maddî kültürünün içinde “demir”, bir kültürel sistem çerçevesinde teknolojiyi, üretim araçlarını, kullanılan araç ve gereçleri, kısacası görünür alandaki her tür insan ürününü kapsayan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Demirle ilgili manevî değerler somut olarak görünmezken, gündelik hayat içindeki çeşitli tutumlarda sözle ve inançla ifade edilmektedir. Dolayısıyla Türk sosyo-kültürel yapısına karşılık gelen değerler sisteminde “demir” de kendine yer bulmaktadır.

“Söz”, tüm nitelikleriyle en temel kültürel dinamiktir. Toplumların kültür taşıyıcısı niteliğindeki sözlü kültür ürünlerinin en önemlilerinden biri de atasözleridir. Atasözleri az sözle toplumların kültürel, sosyolojik, psikolojik vb. her yönünü yansıtabilen ürünlerdir. Öyle ki Türklerin kültürel belleğinde ve dünya algısında çok önemli yere sahip olan “demir”, Türk atasözlerinde de kendine yer bulmuştur. Nitekim “demir” le ilgili atasözlerin sayısı oldukça fazladır.

Çalışmada, Türk dünyası atasözlerinden “demir” le ilgili olanlar tespit edilecektir. Türk dünyası, farklı coğrafyalarda kültürel zenginlik gösteren; tarım arazisi, toprak yapısı, ekonomisi vb. değişkenlerinin çeşitliliğine bağlı olarak da kendine özgü yapısı olan bir evrendir. Öyle ki Türk dünyasının kendine özgü yapısı ve karakteristik özellikleri halkın davranış kalıplarına ve özellikle sözlerine yansımıştır. Görülen o ki demir ve Türk insanı, aynı imgesellikte bulunmuş ve her çağda bir arada birbirlerini geliştirmiş bir bütünsellik içinde olmuştur.

Bu nedenle çalışmada, söz konusu “demir” le ilgili olan ifadelerin simge ya da sembollerle nasıl bir iletişim oluşturduğu, yazılı kaynaklardan tespiti yapılan verilerden hareketle tartışılacaktır. “Demir” le ilgili farklı anlam özellikleri kazanmış atasözlerinden hareketle; Türk toplumunun sosyo-

* Dr. Öğretmen, Türk Dili ve Edebiyatı, MEB/ Denizli Mustafa Kaynak Anadolu Lisesi Müdür Yardımcısı,
[orcuid.org/0000-0002-5913-9715](mailto:nadif.nadif.1956@gmail.com), nadif.nadif.1956@gmail.com

kültürel ve psikolojik yapısı bağlamında, “demir” in Türk toplumunun değerler sistemini nasıl yansıttığı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Beraberinde demirin işlevselliği üzerinde durulacaktır.

Anahtar sözcükler: Türk Atasözleri, Demir, Kültürel Bellek, İşlevsellik.

THE MEANING AND FUNCTIONALITY OF “IRON” IN TURKISH PROVERBS

ABSTRACT

“Iron” in Turkish material culture inevitably emerges as an element that encompasses technology, production tools, tools and devices used, in short, all kinds of human products in the visible area in the frame of a cultural system. While the spiritual values of iron are not conceivably tangible, they are expressed by words and beliefs in various attitudes in everyday life. Therefore, “iron” also finds its place in the values system corresponding Turkish socio-cultural structure.

“Word” is the most fundamental cultural dynamic with its all qualities. One of the most important oral cultural products which are culture conveyers of societies is proverbs. Proverbs are products which reflect cultural, sociological, psychological, etc. every aspect of societies. In fact, “iron”, which has an important place in Turks’ cultural memory and world perception, has a wide coverage in Turkish proverbs as well. That’s why, the number of “iron”-related proverbs is quite high.

In the study, the ones related to “iron” will be determined from the proverbs of Turkish world. The Turkish world is a universe with its own unique structure depending on the varieties of agricultural land, economy, soil structure and so on, which show cultural richness in different geographies. So much so that, the unique structure and characteristic features of the Turkish world are reflected in the behavioural patterns and especially words of the people. It is seen that iron and Turkish people have the same image and they are integrated together in every era.

For this reason, in the study, considering the data determined from the written sources, it will be discussed how the iron-related expressions have formed communication with symbols or signs. It is discussed how “iron” reflects the values system of the Turkish society in the context of the socio-cultural and psychological structure of the Turkish society in the light of the proverbs that have gained different meanings about “iron”. Besides, the functionality of “iron” will be focused on.

Keywords: Turkish Proverbs, Iron, Turks’ Cultural Memory, Functionality

Giriş

Atasözleri, toplumların kültür taşıyıcısı niteliğinde olan sözlü kültür ürünleridir. İnsanî her eylemin söz ekseninde teşekkül ettiği ve sözlü kültürde bilginin söze dayalı olarak gelecek kuşaklara aktarımının gerçekleştiği kabul edildiğinde; söz tüm nitelikleriyle en temel kültürel dinamiktir. Kültür aktarma aracı olan atasözleri de sözlü kültürün en iyi yansıtıcısıdır. Bu ifadelerden hareketle atasözleri, öncelikle yerel, sonrasında ulusların kültürel değerlerini yansıttığı için ulusal; insanlığın değerleri ve yaşamsal ilkeleri açısından da evrenseldir. Nitekim atasözleri, içinde doğduğu ve şekillendiği ulusun kültürel özelliklerini taşır ve o toplumun hayata bakış açısını yansıtır. Bu nedenle de ait olduğu toplumun sosyal, kültürel ve tarihi kodlarını taşır.

Dilin yaşaması, gelişmesi ve yarına ulaşması yolunda da nesnelere ve insanlar, üretim ve yaşam süreci içerisinde önemli etkileşimler yaratmaktadır. Demirin gündelik yaşamın bir parçası olması dilin de bir kullanım aracına dönüşmesini sağlamıştır. Dile yerleşen nesnelere artık tarihin ve insanlığın da bir kullanım değerine dönüşmüştür. Dilde karşılık bulan “demir” de giderek toplumsal yaşamın her alanında kullanılan bir alet ve işleve bürünerek insanın üretim ilişkilerinde belirleyici bir unsura dönüşmüştür. Hatta “üretim” boyutundan toplumsal uygulamalara ve ritüellere taşınan bir süreci vardır. Öyle ki demir, hastalara şifa vericidir, kötü ruhları uzaklaştırıcıdır, nazara karşı koruyucudur, bereket getiricidir. Kendine özgü daha birçok gizil güçleri olan bir kuttur.

Sosyal psikologlara göre “algı”; alınan duyuşsal bilgiyi dünyayı algılama modeliyle bütünleştirmek için varsayımları kullanmaktır. Hatta onlar, algıyı organizmanın içinde bulunduğu dünyanın bir temsilini ve modelini oluşturmak olarak tanımlamışlardır.¹ Algının genel tanımından hareketle Türklerin dünya algısındaki demir, evrenin bir direği olarak algılanmış ve bu mitik algıdan hareketle de kutsal bir unsur haline dönüşmüştür. Örneğin “dünyanın çivisi çıkmak”, “demir gibi olmak”, “demir yumruk” vb. deyimler bu algıyı ortaya koymaktadır.

Demir, Türk maddî kültürünün içinde, bir kültürel sistem çerçevesinde teknolojiyi, üretim araçlarını, kullanılan araç ve gereçleri, kısacası görünür alandaki her tür insan ürününü kapsayan bir unsur olarak karşımıza çıkar. Demirle ilgili “değerler” somut olarak görülmez; ancak gündelik hayat içindeki çeşitli tutumlarda sözle ve inançla ifade edilir. Dolayısıyla Türk toplumunda demir, Türk sosyo-kültürel yapısına karşılık gelen değerler sistemine sahiptir.² Öyle ki Türklerin yaşamlarının hemen her alanında “demir” çok etkilidir. Bu bağlamda “demir”, Türklerde bedensel gücün ve bu gücün bir ifade aracıdır. Dolayısıyla Türklerin kültürel belleğinde nasıl bir yere sahip olduğunun da bir göstergesidir. Türk atasözlerinde, “demir” le ilgili olan atasözlerin sayısı da bu nedenlerden oldukça fazladır.

1. Türk Atasözlerinde “Demir” in Anlamı

¹ Edward E. Smith vd., *Psikolojiye Giriş*, (çev. Öznur Öncül, Deniz Ferhatoğlu), Ankara, 2014, s. 149.

² İhsan Sezal vd., *Sosyolojiye Giriş*, İstanbul, ss. 111-113.

Türklerin “demir” le ilgili atasözlerinde, mitlerin özelliklerine rastlamak da mümkündür. Hatta mitle atasözlerinin birbirini tamamlayıcı özellikleri vardır. Bu konuyla ilgili Özkul Çobanoğlu, “Mitler, insanoğlunun yeryüzündeki macerasını kaostan kozmosa geçiş aşamasından ele alıp yeryüzündeki kültürel süreçlerin düzenlenmesinde iş gören kutsal ve adeta ilk(s)el toplumların ansiklopedileri mahiyetindeki anlatılar ve bu çizgide de atasözleri bu tür bir toplum içinde yaşayan bireyin okulu ve yeryüzünde yaşama kılavuzu veya el kitabı niteliğinde teknik bir gerekliliğin sonucu olarak oluşmuş sosyal ve kültürel düsturlardır” demektedir. Bu nedenle Çobanoğlu’nun bu ifadelerinden hareketle atasözlerinin mitlerle eş zamanlı ve belki de onlardan önce oluşmuş en eski edebî tür olduğunu söylemek mümkündür.³ Nitekim Türklerin ilk yerleşim yerlerinden olan Altaylarda tespit edilen atasözlerinden biri de “Barışçı bir kafayı kılıç kesmez” sözüdür.⁴ Bu atasözünde kılıç, keskin ve öldürücü özelliğine karşın barışçı olan, bir insana tesir etmeyen ya da barış fikrinin karşısında olmayan bir silah olarak sembolize edilmiştir. Aynı zamanda kılıcın, gücünü evrendeki düzeni ve barışı sağlamak için sarf ediyor olması, demirin Türklerin evren algısındaki yerini hatırlatmaktadır.

Atasözleri, evrensel olarak içinde doğup icra edildikleri ve bir anlamda da şekillendirdikleri toplumu ayakta tutan sosyal değerleri yansıtır. Çobanoğlu’na göre bu sözler, sosyal değerleri gençliğe ve genç kuşaklara aktarmaktadır. Böylece millî hayatın sürekliliğinde kopmalara yer vermeksizin millî kimliğin devamında da önemli rol oynamaktadırlar.⁵ Bu duruma bir örnek olarak Yakut Türklerinde “*Demiri pas yer, insanı elem*”⁶, Makedonya/Kosova ve Türkiye Türklerinde “*Demir nemden, insan gamdan çürür*”⁷ şeklinde kullanılan sözler gösterilebilir. İnsanın üzüntüden yıpranması ya da yaşlanması demirin nemden paslanmasıyla aynı değerdedir. Nasıl ki demir zor ve uzun vadede paslanır; insan da içten içe uzun zamanda ruhen ve fiziken yıpranır, yorulur ve yaşlanır. Bu ifade; Türklerde “demir” in soyut bir anlamı ifade etmede dahi sözcüğün maddî anlamıyla kullanıldığına işaret etmektedir. Anadolu Türklerinde “*Demir, kızgın iken dövülür*”⁸ atasözü, Kafkasya Oğuzları veya Türkmenleri arasında “*Demir çaktır isi düğülür/Demir çaktır kızgın bükülür/Demir kızgın iken düğülür*” şekilleriyle karşımıza çıkmaktadır.⁹ Bu atasözü de her şeyin vaktinde yapılması gerektiğiyle alakalıdır. Öyle ki, demiri dövme işi kızgınken yapılmazsa soğuduktan sonra dövmeye çalışmak, onun kırılmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla maddî manevî yapılacak şeyin olgunlaşmamış olması esastır. Dobruca Kırım Türklerinde, “*İşlegen demir ışıldar*” atasözü ise, Türkiye Türklerinde “*İşleyen demir pas tutmaz*”¹⁰ şeklinde kalıplaşmıştır. Bu söz de çalışmanın insanı köreltmeyeceği; aksine daha aktif hale getireceği anlamında

³ Metin Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Türk Atasözleri*, Excellence Publishing, 2012, İstanbul, ss. V-VI.

⁴ W. Radloff, *Türkler*, 2008, İstanbul, s. 209.

⁵ M. Yurtbaşı, *Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü*, a, İstanbul, 2012, s. XVII.

⁶ Yuriv Vasilyev, *Saha (Yakut) Halk Edebiyatı Örnekleri*, (çev. M. Fatih Kirişçioğlu, Gülsüm Killi), Ankara, 1996, ss. 72-76.

⁷ Hamdi Hasan, *Makedonya ve Kosova Türklerince Kullanılan Atasözleri ve Deyimler*, Ankara, 1997, ss. 35-53; Ş. H. Akalın vd., *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, TDK, Ankara, 2009.

<http://www.frmartuklu.net/atasozleri-amp-deyimler/288728-demir-hakkinda-atasozleri-demir-ile-ilgili-atasozu.html>.

⁸ M. Yurtbaşı, a.g.e., a, 2012, s. 598.

⁹ S. Kürenov, (çev.), *Kafkasya Oğuzları veya Türkmenleri*, Ötüken, İstanbul, 1997, ss. 89-128.

¹⁰ M. Yurtbaşı, a.g.e. a, 2012, s. 598.

kullanılmaktadır. Nitekim günlük hayattaki demirin pas tutmaması için yığınak halde bulunmaması gerekli olup aktif halde kullanılması gerekmektedir.

“Demir” le ilgili Türk atasözlerinde, Çobanoğlu’nun atasözleriyle ilgili tespitlerinden hareketle; genel olarak insan ve toplum ilişkilerinde, sosyal işbirliği ve dayanışma, eğitim, iş ve zamanla ilgili değerler, demircilik ve nalbantlıkla ilgili mesleklerde yeteneklerin değerlendirilmesi, kader-nasip-tanrı fikri, olaylardaki sebep sonuç ilişkisi, değerlerin değer değiştirmesi vb. konuların işlendiğini söylemek mümkündür.¹¹

Toplumların değerleri ve bazı değerlerin değer değiştirmesi, atasözlerine konu olmuştur. Örneğin Dîvân-ü Lugâti’t Türk’te demirle ilgili geçen “Kök *temür*, kerü turmaz” atasözü, demirin dokunduğu şeyi yaralaması şeklinde karşılık bulmuştur. Sözün bugün kullanılan bir şekline ise rastlanmamaktadır.¹² Ancak, bugün kullanılan “*Kılıç* yarası geçer, dil yarası geçmez” sözünde ise, ilk atasözünün tersi olarak, demirin açtığı yaranın zamanla düzeleceği, kötü ya da etkili sözün ise unutulmayacağı anlamı çıkarılmaktadır.

Dîvân-ü Lugâti’t Türk’te geçen demirle ilgili bir diğer atasözü de “Ey Uygur; ağacı uzun, *demiri* kısa kestir” dir. Bu atasözü “Ağaç kestiğin zaman uzun kes, *demir* kestiğin zaman kısa kes; çünkü *demir* uzatılabilir” anlamına gelmektedir. Aynı zamanda, insanın birçok olay ve durum karşısında tedbirli olması gerektiği noktasında da uyarı yapmaktadır.¹³ Görülen o ki Uygur toplumunun günlük hayatında ağaç ve demir çok önemlidir ve aynı zamanda da değerlidir.

Sosyologlar, “değer” kavramını açıklarken değerın sübjektif olduğuna işaret etmiştir. Onlara göre; aynı tek reel objeye farklı kişiler aynı anda veya aynı kişiler farklı zamanlarda farklı değer yükleyebilirler. Bir objenin kendine özgü değeri yoktur; objenin değeri, değerlendirenin ona yüklediği bir şeydir. Değerlendiren değıştikçe veya değerlendirme zamanı değıştikçe, o objenin değeri de değışik olabilir. Değerlendirilene değerlendiren tarafından, aralarındaki özel ilişkiden dolayı atfedilen değer, hep olumlu bir anlam taşır. Bir şeye şu veya bu nedenden dolayı değer atfetmek, yalnız o kişi ya da toplum için değeri göstermektedir.”¹⁴ Örneğin Dobruca Kırım Türkleri ve Kazan Türklerinde “Bir *çivi*, bir *nal*; bir *nal*, bir atı kurtarır” şeklinde olan atasözü¹⁵, Ö. Çobanoğlu’nun Türk dünyasında altı değışik şeklini tespit ettiği “Bir *mih* bir *nal* kurtarır, bir *nal* bir at kurtarır, bir at bir er kurtarır, bir er bir memleket kurtarır” atasözüyle benzer olan aynı sözdür.¹⁶ Bu atasözünde de küçük gibi görünen demir nesnelere ya da şeylerin insan yaşamında öngörülenden daha büyük olaylara ve etkilere neden olabileceği anlatılmaktadır. Burada mih ve nal, Türklerin göçer evli yaşantılarının da küçük birer parçalarıdır. Bu atasözünde de özellikle vurgulanan varlık, Türk’ün göçer evli

¹¹ M. Yurtbaşı, a.g.e., 2012, s. XXI.

¹² Fikri Silahdaroğlu (haz.), *Dîvân-ü Lugâti’t Türk’ten Derlemeler ve Uyarlamalar*, Ankara, 1997, s. 47.

¹³ Ahmet Demirtaş, “Divân-ü Lügat-it-Türk’teki Atasözlerinde İkinci Tekil Şahıs Emir Kipinin İşlevleri”, *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, Elazığ, 2004, s. 35.

¹⁴ İonna Kuçuradi, *İnsan ve Değerleri*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, s. 13.

¹⁵ Osman Kemal Kayra, “Atasözleri ve Deyimlerde Dobruca Kırım Türkleri ve Kazan Türklerinin Dili ile Eskişehir’deki Kırım Türklerinin Dili Arasındaki Benzerlik ve Farklılıklar”, *Milli Folklor*, Ankara, 2001, S. 50, ss. 27-29.

¹⁶ Özkul Çobanoğlu, *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*, Ankara, 2004, s. 39.

yaşantısında maddî niteliğiyle bütünleştiği en değerli şey olan attır. Atıyla yaşamını idame ettiren Türk, atı ve nalıyla yolları aşındırandır. Türk, bu göçer evli yaşantısında at üzerinde gezerken dili, şarkıları, sazı, kopuzu, bilmeceleleri, oyunları ve atasözlerini de beraberinde taşır. Aslında bir söz ustası olan Türk, yükte hafif, muhteviyatta ağır ne varsa onları alır yanına. Bu yolculukta deyişleri, destanları, ninnileri, sözleri onun en güçlü yükü olur ve demir nesnelereyle de içselleşerek güçle temsil edilen bir anlatıma dönüşür.

Demirin “demir gibi” ifade bulduğu Türk gelenek ve göreneklerinde aynı zamanda gücü temsil eden bu yönü de bulunmaktadır. Türkün gücünü anlatırken demir olgusundan beslenen sözler toplumsal hayatımızda deyim ve atasözlerine dönüşmüştür. Sosyal yaşamın içerisinde gündelik ağza dönüşen demire ilişkin bu sözler güç, göç, avcılık, savaş ve köy yaşantısının mitleriyle de zenginleşmiş, nesilden nesile aktarılacak günümüze kadar ulaşmıştır.

Günümüze ulaşan Türklere ait bu atasözlerinden bazıları şöyledir:

Acemi nalbant, sanatını gâvur eşeğinde öğrenir.¹⁷

Ağaca baltayı vurmuşlar, sapı benden demiş.¹⁸

Aman diyene kılıç kalkmaz.¹⁹

Aşk bir demir leblebidir, çiğneyene aşk olsun.²⁰

Aşk ile pençeleşmeye demir pazı gerek.²¹

Atın çekiç başlısı, güzelin sümbül saçlısı.²²

Avradın ahmağı, sacayağından çakmağı.²³

Bıçağı iyi sula, ismin ölümsüz ola.²⁴

Bıçak yarası geçer da gönül yarası geçmez.²⁵

Bıçağı kesdiren kendi suyu, insanı sevdiren kendi huyudur.²⁶

Bir baltaya sap olamadun.²⁷

Bir evde iki kız, biri çuvaldız, biri biz.²⁸

Birlikte demir yumuşar.²⁹

¹⁷ Ahmet Özdemir, Öyküleriyle Ağıtlar, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2002, s.123.

¹⁸ Tuncay Kara, Safranbolu Yörük köyümüzde Geleneksel Yaşam ve Örf ve Adetlerimiz, Ankara, 2005, s. 73.

¹⁹ “Gaziantep’te Gelenek ve Görenekler”, (1968), Gaziantep İl Yıllığı, Ayyıldız Matbaası, Ankara, s. 129.

²⁰ Şükrü Elçin, Atalar Sözü, Türk Dünyası El Kitabı/Edebiyat, Ankara, 1998, s. 458.

²¹ M. Yurtbaşı, a.g.e., 2012, s. 598.

²² M. Yurtbaşı, Sınıflandırılmış Aile Atasözlerimiz, b, Excellence Publishing, İstanbul, 2012, s. 11.

²³ M. Yurtbaşı, a.g.e., b, 2012, s. 35.

²⁴ Murat Kavaklı, Bursa Bıçakçılığı Tarihi, Osmangazi Belediyesi Başkanlığı, Bursa, 2007, s. 85.

²⁵ Ali Çelik, Trabzon Çaykara Halk Kültürü, İstanbul, 2005, s.101.

²⁶ Esma Şimsek, Kemaliye Halk Kültürü ve Folkloru, Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Elazığ, 2010.

²⁷ Ali Çelik, a.g.e., 2005, s. 101.

²⁸ M. Yurtbaşı, a.g.e., b, 2012, s. 66.

²⁹ M. Yurtbaşı, a.g.e., a, 2012, s. 598.

Canı yanan eşek nallı attan çok korkar.³⁰
Cinler, demir ve çelikten korkarlarmış.³¹
Demir ıslanmaz, deli uslanmaz.³²
Demir, kızgın iken dövülür.³³
Demir nemden, insan gamdan çürür.³⁴
Demir ıslanmaz, deli uslanmaz.³⁵
Demir tavında, dilber çağında sevilir.³⁶
Demir tavında dövülür.³⁷
Demirciden kömür alınmaz.³⁸
Demirci yalattırır, helvacı yamattırır.³⁹
Demircinin canı demirden berk gerek.⁴⁰
Eski pamuktan bez olmaz, kötü demir kılıç olmaz.⁴¹
Gelinin örsü, güveyin dürüsü.⁴²
Güzel söz demir kapıyı açar.⁴³
Gürültü istemeyen âdem, demirci dükkânına girmez.⁴⁴
Ham demir dövülmez.⁴⁵
İğneyi kendine batır, çuvaldızı ele.⁴⁶
İnsan, alacağı kızı demir pabuçla aramalı.⁴⁷
İşleyen demir ışıldar.⁴⁸

³⁰ Yaşayan Kültür Ahlat, Kültür Bakanlığı, 2001, Ankara, s. 103.

³¹ Murat Kavaklı, Bursa Bıçakçılığı Tarihi, 2007, Osmangazi Belediyesi Başkanlığı, Bursa, s. 85.

³² M. Yurtbaşı, a.g.e., a, 2012, s. 598.

³³ M. Yurtbaşı, a.g.e., a, 2012, s. 598.

³⁴ <http://www.frmartuklu.net/atasozleri-amp-deyimler/288728-demir-hakkinda-atasozleri-demir-ile-ilgili-atasozu.html>

³⁵ http://tr.wiktionary.org/wiki/Demir_ıslanmaz,_deli_uslanmaz

³⁶ M. Yurtbaşı, a.g.e., a, s. 598.

³⁷ Murat Kavaklı, a.g.e., 2007, s. 57.

³⁸ M. Yurtbaşı, a.g.e., a, 2012, s. 598.

³⁹ F.U.Çerikan, Derleme Notları, Demirci Hayri Aşkın, Derlemeler, Manisa- Kula, 2012./ “Türk Kültüründe Demir” Basılmamış Doktora Tezi, 2015, Denizli.

⁴⁰ <http://edebiyatforum.com/atasozleri/aciklamali-atasozleri-ornekleri.html>

⁴¹ M. Yurtbaşı, a.g.e., a, 2012, s. 598.

⁴² M. Yurtbaşı, a.g.e., b, 2012, s.12.

⁴³ M. Yurtbaşı, a.g.e., a, 2012, s. 598.

⁴⁴ M. Yurtbaşı, a.g.e., a, 2012, s. 598.

⁴⁵ M. Yurtbaşı, a.g.e., a, 2012, s. 598.

⁴⁶ Şükrü Elçin, a.g.m., 1998, s. 459.

⁴⁷ M. Yurtbaşı, a.g.e., b, 2012, s. 4.

⁴⁸ M. Yurtbaşı, a.g.e., a, 2012, s. 598.

İşleyen demir pas tutmaz.⁴⁹

İnsan demir sert, taştan berk, gülden naziktir.⁵⁰

Kadın kılıç ver, fırsat verme.⁵¹

Kardeş kardeşi bıçaklamış, dönmüş yine kucaklamış.⁵²

Kesmez bıçak ele, iş bilmeyen avrat dile.⁵³

Kılıç yarası iyileşir, fakat kötü sözün yarası kapanmaz.⁵⁴

Kötü demir, kılıç olmaz.⁵⁵

Nalını sökmek için eşek arayurum.⁵⁶

Pilav yiyen, hançeri de göğüsler.

Sivri demir çuvalda durmaz.⁵⁷

Sinek demir ne alır.⁵⁸

Türkün sözü, demirin kertiği.

Yiğidin sözü, demir kertiği.

Aldığı bir iğne, demir yoklar.⁵⁹

Yaramaz demir, yahşi kılıç olmaz.⁶⁰

Altay Türklerinin “demir” le ilgili bir atasözü şöyledir:

Barışçı bir kafayı kılıç kesmez.⁶¹

Dobruca Kırım Türkleri ve Kazan Türklerinin demirle ilgili atasözlerinden birkaç örnek şöyledir:

Bir mih, bir al kurtarır, bir nal, bir at koşturur.(Prizren)⁶²

Bir çivi, bir nalı; bir nal, bir atı kurtarır. (Dobruca Kırım Türklerinde)⁶³

⁴⁹ M. Yurtbaşı, a.g.e., a, 2012, s. 598.

⁵⁰ M. Yurtbaşı, a.g.e., a, 2012, s. 598.

⁵¹ M. Yurtbaşı, a.g.e., b, 2012, s. 36.

⁵² M. Yurtbaşı, a.g.e., b, 2012, s. 56.

⁵³ M. Yurtbaşı, a.g.e., b, 2012, s. 37.

⁵⁴ “Yaşayan Tarih Mardin”. Mardin Valiliği/Grafik Tasarım, 1998, s. 149.

⁵⁵ M. Yurtbaşı, a.g.e., a, 2012, s. 598.

⁵⁶ Ali Çelik, a.g.e., 2005, s. 103.

⁵⁷ “Yaşayan Tarih Mardin”. a.g.e.,1998, s. 151.

⁵⁸ M. Yurtbaşı, a.g.e., a, 2012, s. 598.

⁵⁹ M. Yurtbaşı, a.g.e., a, 2012, s. 598.

⁶⁰ M. Yurtbaşı, a.g.e., a, 2012, s. 598.

⁶¹ W. Radloff, a.g.e., 2008, s. 209.

⁶² Osman Kemal Kayra, “Atasözleri ve Deyimlerde Dobruca Kırım Türkleri ve Kazan Türklerinin Dili ile Eskişehir’deki Kırım Türklerinin Dili Arasındaki Benzerlik ve Farklılıklar”, Millî Folklor, 2001, s. 50, s.27, 29.

⁶³ O. K. Kayra, a.g.m., 2001, s.27

İşlegen demir ışıldar. (Dobruca Kırım Türklerinde)⁶⁴

Kafkasya Oğuzları veya Türkmenlerinin Atasözlerinde “demir”le ilgili atasözlerinden birkaçı şöyledir:

Ağaç kesersen uzun kes, kısalabilir; demir kesersen kısa kes, uzayabilir.⁶⁵

Atın ayağına nal çaksan, eşek de ayağını kaldırır.⁶⁶

Demircinin atı nalsız olur, çizmecinin de çizmesi.⁶⁷

Dil ile orak biçersen belin ağrımaz.⁶⁸

Kılıç yarası geçer, dil yarası geçmez.⁶⁹

Kılıç, kendi kınını kesmez.⁷⁰

Kılıç, kınında durursa paslanır.⁷¹

İki bıçak, bir kına sığmaz.⁷²

Kötü söz, kılıcı kınından çıkartır.⁷³

Kırgız Türklerinin demirle ilgili atasözlerinden birkaçı şöyledir:

Er eşiği som temir, eritmekke hüner kerek.⁷⁴

El emeğini yemeğe demirden dış gerek⁷⁵

Ecel gelince demir sandık giysi değil.⁷⁶

Doğru söz demiri keser, keskin söz kılıcı keser.⁷⁷

İnsan demirden sert, gülden nazik.⁷⁸

2. Türk Atasözlerinde “Demir” in İşlevselliği

⁶⁴ O. K. Kayra, a.g.m., 2001, s. 29.

⁶⁵ S. Kürenov, a.g.e., 1997, s. 89.

⁶⁶ S. Kürenov, a.g.e., 1997, s. 94.

⁶⁷ S. Kürenov, a.g.e., 1997, s. 99.

⁶⁸ S. Kürenov, a.g.e., 1997, s.101.

⁶⁹ S. Kürenov, a.g.e., 1997, s.108

⁷⁰ S. Kürenov, a.g.e., 1997, s.108.

⁷¹ S. Kürenov, a.g.e., 1997, s.108.

⁷² S. Kürenov, a.g.e., 1997, s. 114.

⁷³ S. Kürenov, a.g.e., 1997, s. 128.

⁷⁴ Ali Özgün Öztürk, Bir Kırgız Destanı: Mendirman, Milli Folklor, 2007, S. 74, s. 37.

Bahsi geçen atasözünün anlamı: “Er eşiği, kapısı som demir gibi zor ve zahmetlidir. Evlenen bir kadın onu eritmek için, yani iyi bir hanım olabilmek için çok hünerli ve çalışkan olmak zorundadır.” anlamındadır.

⁷⁵ F. U. Çerikan, Derleme Notları, İlmira Ragibova, 2014/ “Türk Kültüründe Demir” Basılmamış Doktora Tezi, Denizli, 2015.

⁷⁶ Kemal Polat, Beşikten Mezara Kırgız Türklerinde Gelenek ve İnanışlar, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, s.177.

Kırgız Türkleri bahsi geçen sözü, ölüm için söylerler.

⁷⁷ [\(30.10.2014\).](http://tr.wikiquote.org/wiki/Kırgız_atasözleri)

⁷⁸ <http://www.turkislamdevletleri.com/konular/63424-Kirgizistan-Atasozleri.html>.

Türklerin atasözlerinin üretiliş sebebi, aslında bu ürünlerin toplum hayatı içindeki işlevlerinden kaynaklanır. Yukarıdaki “demir” le ilgili atasözleri de bu folklor ürünlerinin bir parçası olduğuna göre, Türklerin yaşam tarzlarının birçok cephesini yansıtmaktadır.⁷⁹ Öyle ki “Toplumlar neden maddî-manevî üretim yapmışlardır?” sorusunun cevabı, “Tüketim ihtiyaçlarından dolayı üretim yaptıkları” dır; “Toplumlar niçin üretim yaparlar?” sorusunun cevabı ise “Tüketim ihtiyaçlarını karşılamak için üretim yapmışlar” dır. Bu soruların cevapları bize göstermektedir ki Türkler demiri, gündelik yaşamında yaygın kullanmış; değer yargılarıyla birlikte kendini iyi ifade edilebilmek için “demir” le ilgili atasözlerini kullanmıştır. Bilinen bir gerçek ki “demir” ve “demir” den üretilen nesnelere, atasözlerindeki, Türkler için değerli olduğundan kaynaklıdır. Örneğin, Dîvân-ü Lugâti’t Türk’te geçen “Koş kılıç kına sığmaz/ Çifte kılıç kına sığmaz” atasözü, bir iş için çarpışan, karşılaşan yahut bir kızı isteyen iki adam için söylenmiştir. Bu atasözü, “İki kılıç bir kına sığmaz” şekliyle günümüzde de yaşamaktadır.⁸⁰ Ö. Çobanoğlu’nun on bir çeşit varyantını tespit ettiği ve Türkiye Türklerinde “İki kılıç başı bir kına sığmaz” şekliyle yer edinmiş olan bu atasözü, *Kafkasya Oğuzları veya Türkmenleri* arasında da “İki bıçak, bir kına sığmaz”⁸¹ şeklinde kılıcın yerine bıçak kullanılarak ifade edilmiştir. Dîvân-ü Lugâti’t Türk’te geçen “Yaşlı öküz, baltadan korkmaz” sözünde de demir, baltayla ifade edilmiştir. Aslında sözün anlamı, tecrübeli olan kişinin zor işlerden korkmadığıdır.⁸² Görülen o ki, kılıç, bıçak ve balta Türklerin günlük hayatında vazgeçilmez olan değerli nesnelere dendir. Bu nedenle de bu nesnelere, atasözlerinde çeşitli anlamlara gelmektedir. Denilebilir ki Türkler, demiri eriterek gündelik hayatta kullanılan nesnelere dönüştürürken ona ruh katmış ve bu ruhu da sözlü ve yazılı anlatımlarına her şekliyle yansıtmışlardır.

“Çağdaş Değerler” felsefecisi İonna Kuçuradi de “İnsan ve Değerleri” adlı çalışmasında, bir malın ‘objektif değeri’ nden, hatta kendine özgü ‘değer’ inden söz edilebilmesi için, bundan olsa olsa onun fonksiyonunun veya fonksiyonuyla ilgili faydasının anlaşıldığını söyler. Kuçuradi, bu görüşünü de Marx’ın “Bir malın objektif değerini belirleyen, onun ortaya konmasında harcanan soyut emektir” görüşüyle desteklemektedir.⁸³ Bu görüşlerden hareketle diyebiliriz ki insan emeği olan demirden nesnelere değeri, demircilerin emeğiyle doğru orantılıdır. Aslında değerli olan, demircinin emeğinin değerinin demirden nesnelere yüklenen anlamında saklanmaktadır.

Bu açıdan bakıldığında “demir” le ilgili ifadelerin maddî-manevî kullanıldığı Türk atasözlerinde, Türk toplumunun değer yargılarını görmek mümkündür. Nitekim “değer”, yani bir şeyin değeri, kendisine aynı türden olan şeyler arasında verilen özel yerle mümkündür. O zaman bir şeyin değerliliği ve derecesi, kendisiyle aynı türden olan şeyler arasındaki yerinden dolayı insanla olan özel ilgisinde ve insan için taşıdığı özel anlamda gizlidir, denilebilir.⁸⁴ Çetin ve zor işlerle uğraşacak kişilerde bu işlerin üstesinden gelecek azim ve kararlılığın olması

⁷⁹ İ. Kurt, *Türk Atasözlerinde Psikolojik Yaklaşımlar*, 2012, Ankara, s. 225.

⁸⁰ F. Silahdaroğlu, a.g.e., s. 46.; Şükrü Elçin, a.g.m., 1998, s. 464.

⁸¹ S. Kürenov, a.g.e., 1997, ss. 89-128.

⁸² F. Silahdaroğlu, a.g.e., 1998, s. 118.

⁸³ İ. Kuçuradi, a.g.e., 2013, s. 39.

⁸⁴ İ. Kuçuradi, a.g.e., 2013, s. 42.

anlamında “*Demirci yüreği demirden sert/ pek gerek*”⁸⁵ sözü kullanılmaktadır. Aranılan nesnelere üretildiği yerden alınır anlamında “*Demirciden kömür alınmaz*”⁸⁶, demircinin güçlü olması gerekir anlamında “*Demircinin canı, demirden berk gerek*” sözlerinde kullanılan “demirci”, “demircilik” in Türklerde ne kadar geçerli bir meslek olduğuna işaret etmektedir.

Görülen o ki Türk insanının fiziksel varlığını sürdürebilmesi için birçok madenin yanı sıra demiri topraktan çıkarması, onu işlemesi ve bu işlemi sürekli hale getirme zorunluluğu vardır. İnsan; yemek, içmek, giyinmek, barınmak ve dinlenmek gibi gereksinimlerini yerine getirmek için de fiziksel olarak demirden faydalanır ve bunu sürekli olarak yeniden yapar. Dolayısıyla demiri kullanan ve işleyen Türkler, aslında hem kendini, hem de yaşam koşullarını üretmiş olur. Kendi fiziksel varlığını sürdürmek için sürekli üretim yapan Türk insanı, aynı anda düşünsel olanı da üretmiş olur. Böylece Türkler, kendi tarihini üretim faaliyetleri içerisinde biçimlendirmiş olurlar. Türk insanı, demirle güçlenen materyal hayatını ve bu hayatın bilincini üretme biçimiyle belli zaman ve yerde kendini ve topluluğunun kimliğini anlatmış olur. Bu yönüyle de kendini diğer milletlerden ayırır. Bu ifade tarzı da, insanın oluşturduğu topluluk yapısını, üretim tarzını, ilişki tarzını ve kültürünü yansıtır.⁸⁷ Aslında bir sosyal birim olan aile, cemaat, dernek, zanaatkâr, toplum içinde farklılaşırken bunu kendiliğinden yapamaz. Farklılaşma, insanın kendini üretim tarzıyla biçimlendirdiği örgütlü yapılar ve ilişkiler düzeninden kaynaklanır. Bu dünyada ve dünya ile var olma ilişkisinde, insan kendi gerçeğini ve bilinç yapısını da biçimlendirmektedir. Öyle ki sözlü kültürdeki “demir” le ilgili ifadeler ve anlamları bellekte taşıdığı için, o sözleri söyleyen ve duyan herkes onun potansiyel taşıyıcısıdır.⁸⁸

“Demir” le ilgili birçok atasözünde de kültürel ve sosyal aktarımın bağlayıcılığını görmenin yanı sıra Türk insanının psikolojik yapısını da görmek mümkündür. Örneğin “*Demir yalayıp ateş püskürürler*” sözünde insanın öfkesi anlatılmaya çalışılmaktadır. Bazı bireylerde öfke nöbetleri, bir güçlülük veya enerji belirtisi olmaktan ziyade asıl zayıflıklarını gizlemek için ortaya çıkan yetersiz çabalar olarak görülmektedir. Bu psikolojik hali anlatmada ise “demir”, güç verici niteliği doğrultusunda seçilmiştir. Bu tip kişilikler için “Çabuk parlayan çabuk söner” atasözünün de kullanıldığı görülmektedir.⁸⁹

İnsan, bilinçli veya bilinçsiz olarak sahip olduğu kültürün kalıp anlatmalarına müracaat ederek doyurucu bir anlatıma ulaşır. İşte bu noktada “demir” le ilgili atasözleri, sahip olduğu anlam yoğunluğu veya yaptırdığı çağrışımlarla, Türklerin kültürel alanda demirle ilgili üstlendiği rolleri en iyi şekilde yansıtan sözlerden olmuşlardır. Bu nedenle bu anlatım kalıpları, milletin millet olma bilincini sağlayan kültürel unsurlardan biri olan “demir” le ilgili izlerini doğrudan ya da dolaylı olarak devam ettirmektedirler.⁹⁰

“Türk’ün sözü, demirin kertiği/ Yiğidin sözü, demir kertiği (Türk’ün sözü, demirle

⁸⁵ İsmail Parlatur, *Atasözlerimiz*, Ankara, 2008, s. 178.

⁸⁶ M. Yurtbaşı, a.g.e. a, 2012, s. 598.

⁸⁷ İrfan Erdoğan, Korkmaz Alemdar, *Popüler Kültür ve İletişim*, Pozitif Matbaacılık, Ankara, 2005, ss. 13-15.

⁸⁸ İ. Erdoğan, K. Alemdar, a.g.e., 2005, ss. 58-67.

⁸⁹ İ. Kurt, a.g.e., 2012, s. 149.

⁹⁰ Faruk Çolak, “Yerle İlgili Bazı Atasözleri ve Deyimlerin Mitolojik Bağlantısı”, TUBAR XXVIII/2010, ss. 171- 179.

eştir” sözü, yiğit ya da mert kimselerin sözlerinin eri olduğunu anlatmaktadır. Türk yiğidi, verdiği sözden geri dönmez ve verdiği sözlerini de inkâr etmez. Öyle ki “söz”, tıpkı bir “demir” üzerine açılmış çentik gibi meydandadır ve kolay kolay silinmez.

Dürüst ve mertliğiyle tanınan kimsenin yeminine herkesin güvendiğini ifade eden bir başka atasözü de “Yemin, Hakk’ın keskin *kılıcıdır*”⁹¹ Bu atasözündeki “kılıç”ın hammaddesinin demirden olması ve “demir” in “yemin” le birlikte ifade edilmesi de demirin manevî gücüne işaret ederken aynı zamanda “demir” in tanrısal kökenini de hatırlatmaktadır.

Yukarıda “demir” le ilgili verdiğimiz birkaç atasözünde Türklerin ahlak yasalarını görmek mümkündür. Türk toplumu açısından “yemin” ya da “ant” çok önemli bir kavramdır ve yine toplumda farklı bir yere sahip olan “demirle birlikte kullanılması da “demir” in Türk toplumundaki ahlaki değerine işaret etmektedir. Nitekim Erol Güngör’e göre, toplumların ahlak yasaları, bütün toplumu ayakta tutan temel değerler sistemidir.⁹²

“Yer *demir*, gök bakır olmak/ Yer bakır gök *demir* olmak” ile aynı anlamdaki “Yer *demir*, gök bakır kesilmek” sözleri de verimsiz, çorak, sıcak bir yer; hatta hiçbir yardım ve umudun olmadığı, şartların ağır ve imkânların kısıtlı olduğu durumları ifade ederler. Burada “Yer” ile “gök”, bir ikilem halindedir. Bu yönüyle de bir tezattır.⁹³ Yer ile gök, bu atasözlerinde birer simgedir. Simgecilik ilkesi ise; evrenselliği, geçerliliği ve genel uygulanışıyla, özellikle insan dünyasına, insan kültür dünyasına girişimizi sağlayan büyülü bir sözcüktür. Öyle ki insan, bu büyülü anahtarı bir kez ele geçirdikten sonra bundan sonraki gelişimini güvence altına almış olur. Böylesine bir gelişmenin herhangi bir duyuşsal gereç eksikliği ile engellenip olanaksız kılınamayacağı da açıkça ortaya konmuş olur.⁹⁴ Yerin demir, göğün bakır oluşundaki “simgesellik” de evrensel olmayıp ulusal çizgide değişkenlik gösterebilen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç

Sonuç olarak bu çalışmada, “demir” bağlamında incelenen atasözü örneklerinde “demir” le ilgili birçok farklı izlek tespit edilmiştir. Özellikle demirin maddî kullanımının vermiş olduğu “güç” le ilgili izleklerin çoğunlukta olması, demirin Türk yaşam tarzında çok geniş bir yer tutması Türk kültürü açısından önemine vurgu yapmaktadır.

Söz konusu atasözlerine “manevî” açıdan bakıldığında ise, demirin doğaüstü varlıklara karşı olan gücü görülmekte, ondan alınan güçten hareketle de toplumdaki işbirliği, çalışkanlık ve her şeyin zamanında yapılması vb. gibi farklı izlekler tespit edilmektedir. Hatta bu izleklerden biri de “demirci” ve “nalbant” tan bahseden atasözlerinde, demircilerin erkek olduğunun anlaşılması dolayısıyla demirle ilgili araç gereçlerde de demire cinsiyet kazandırıldığının görülmesidir.

Demirin dil açısından da Türk yaşam tarzının gündelik hayatında yer etmiş olması

⁹¹ M. Yurtbaşı, a.g.e., a, 2012, s. 165.

⁹² Erol Güngör, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, Ötüken, 2008, İstanbul, s. 46.

⁹³ F. Çolak, a.g.m., 2012, s. 173.

⁹⁴ Ernst Cassirer, *İnsan Üstüne Bir Deneme*, (çev. Necla Arat), Yapı Kredi Yay., 1980, İstanbul, ss. 50-51.

önemlidir. Demir mitiyle özdeşleştirilmiş deyim ve atasözleri bunun en somut göstergesidir. Nitekim bu çalışmada örneklem atasözlerine yer verilmiştir. Bu sözlerden hareketle günümüz dünyasındaki demirle, geçmişin Türk dünyasındaki demirin yeri ve öneminin koşutluk arz ettiğini söylemek de mümkündür. Geçmişte demirin kullanılışı ve toplumların kültürel belleklerindeki anlamıyla bugünkü kullanılışı ve bellekte yer edişi arasında çok büyük farklar vardır. Toplumların gelenek ve göreneklerinin kökü çok derinlere, o kadar eskilere kadar gider ki bunlar tabiat kanunu gibidir. Hatta bu kanunlara toplumlar “mutlak doğru” gözüyle bakmaktadır. Türk toplum yasalarına göre de “demir” le ilgili atasözlerindeki iyi ve kötü kavramlarından hareketle “demir”, kötüye karşı kullanılan “iyi” bir kavramı karşılamaktadır.⁹⁵

“Demir” in kullanıldığı atasözlerini bağlam merkezli anlamak kadar, günümüzde doğru yorumlayabilmek de gerekmektedir. Öyle ki Musa Yaşar Sağlam, atasözlerinin anlamlarıyla ilgili fikirlerini öne sürerken; “Atasözlerini anlamak, kullanıldıkları toplumları iyi analiz edebilmekle ve yazılı kültürdeki metinlerini anlamakla mümkündür. Onların içerdiği imgeler, sıra dışıdır ve bu sıra dışılık da anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Daha önceki kuşakların yargılarını ve gözlemlerini, genellikle dilsel bir imge şeklinde bizlere sunan atasözleri aslında toplumların yol göstericisidir”⁹⁶ derken atasözlerindeki imgelerin geniş bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde evreninin ne kadar geniş olduğuna işaret etmektedir.

Sonuç olarak “demir” le ilgili atasözleri maddî-manevî boyutuyla ele alınıp incelendiğinde, Türklerin toplumsal yaşantısını en kısa yoldan güçlü bir anlatımla yansıtan sözler olduğu görülmektedir. Hatta bu sözler, içinden çıktığı toplumun evrenini olduğu gibi yansıtmaktadır. Nitekim atasözleri, bir hukuk hükmünde olmasa da, toplumların kültürel normlarını yansıtan ölçülere sahiptir. Bu ölçüler etrafında demirle ilgili atasözleri de “dürüstlük, söz verme, pişmanlık, dayanıklılık vb.” duyguları yansıtmaktadır. Özellikle geleneksel aile yapısı içinde “*Demircilerle şamanlar aynı yuvadandır/ Bir şamanın karısı saygıdeğer, bir demircinin karısı hürmete layıktır/ Şamanın karısının saygıya, demircininki ise tapılmaya layıktır*”⁹⁷ gibi atasözleri demirci ve karısından istenen davranış şekilleri hakkında ipucu vermektedir. Çocuk eğitiminde de “*Demir tavında dövülür*”⁹⁸/ Demir kızgın iken dövülür. Demir tavında kızgın iken dövülür/ *Demir tavında, dilber çağında*”⁹⁹ gibi sözler çocuğun erken yaşta eğitiminin yapılmasıyla ilgili hüküm ve değerleri yansıtmaktadır.

Atasözlerine göre kayıtsız şartsız iyi olan; ancak ait olduğu toplumun ahlak yasasına kayıtsız şartsız uyandır. Sosyologlara göre; iyi ve kötü kavramı da ahlak yasasının temelini teşkil ettiğine göre; atasözlerindeki anlam da ahlak yasasından önce değil; ahlak yasasından sonra ve onun aracılığıyla tanımlanmalıdır.¹⁰⁰ Bu görüşten hareketle de “demir”le ilgili Türk atasözlerinin, Türk milletinin ahlaki özelliklerini ve psikolojik yapısını yansıttığını söylemek mümkündür. Hatta bu sözler, masa başında hazırlanmış yazılı kurallar bütünü de olmadığına

⁹⁵ Erol Güngör, *Ahlak Psikolojisi*, Ötüken, İstanbul, 2008, s. 95.

⁹⁶ Musa Yaşar Sağlam, “Atasözleri ve Deyimlerde İmgelem”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.18, S.1, ss. 45-51.

⁹⁷ M. Eliade, *Şamanizm*, (Çev. İsmet Birkan), İmge Kitabevi, İstanbul, 2006, s. 511-512.

⁹⁸ M. Kavaklı, a.g.e., 2007, s. 57.

⁹⁹ M. Yurtbaşı, a.g.e., a, 2012, s. 224-598.

¹⁰⁰ İoanna Kuçuradi, *İnsan ve Değerleri*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 2013, s. 85.

göre; Türk milletinin tarih boyunca kullandığı demir ve demirle ilgili kültürel kodların sözlü kültürdeki yansımalarıdır. Öyle ki demir ve Türk insanı, aynı imgesellikte bulunmuş ve her çağda bir arada, birbirini geliştirmiş bir bütünsellik içinde olmuştur ve olmaya da devam edecektir.

KAYNAKÇA

- Akalın**, Ş. H. vd., *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, TDK, Ankara, 2009
- Başaran**, Uğur, “Atasözlerinin Kalıpsallığı Üzerine”, *Turkish Studies*, Volume 8/ 9 Summer 2013, ss. 757-770
- Cassier**, Ernst, *İnsan Üstüne Bir Deneme*, (çev. Necla Arat), Yapı Kredi Yay., 1980, İstanbul.
- Çelik**, Ali, *Trabzon Çaykara Halk Kültürü*, İstanbul, 2005
- Çerikan**, U. Fidan, *Türk Kültüründe Demir*, Basılmamış Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015
- Çerikan**, U. Fidan, Derleme Notları, Demirci Hayri Aşkın, Derlemeler, Manisa- Kula, 2012
- Çobanoğlu**, Özkul, *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*, Yay., Ankara, 2004
- Demirtaş**, Ahmet, “Divân-ü Lügat-it-Türk’teki Atasözlerinde İkinci Tekil Şahıs Emir Kipinin İşlevleri”, *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, Elazığ, 2004, s. 35
- Edward**, E. Smith vd., *Psikolojiye Giriş*, (çev. Öznur Öncül, Deniz Ferhatoğlu), Ankara, 2014
- Elçin**, Şükrü., “Atalar Sözü”, *Türk Dünyası El Kitabı/Edebiyat*, Ankara, 1998, s. 458
- Eliade**, Mircea, *Şamanizm*, (Çev. İsmet Birkan), İmge Kitabevi, İstanbul, 2006
- Erdoğan**, İrfan, Alemdar Korkmaz, *Popüler Kültür ve İletişim*, Pozitif Matbaacılık, Ankara, 2005
- “**Gaziantep’te Gelenek ve Görenekler**”, Gaziantep İl Yıllığı, Ayyıldız Matbaası, Ankara. 1968
- Güngör**, Erol, *Ahlak Psikolojisi*, Ötüken, İstanbul, 2008
Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak, Ötüken, İstanbul, 2008
- Hamdi**, Hasan, *Makedonya ve Kosova Türklerince Kullanılan Atasözleri ve Deyimler*, Ankara, 1997
- Kara**, Tuncay, *Safranbolu Yörük Köyü’ müzde Geleneksel Yaşam ve Örf ve Adetlerimiz*, Yay., Ankara, 2005
- Kavaklı**, Murat, *Bursa Bıçakçılığı Tarihi*, Osmangazi Belediyesi Başkanlığı, Bursa, 2007
- Kayra**, Osman Kemal, “Atasözleri ve Deyimlerde Dobruca Kırım Türkleri ve Kazan Türklerinin Dili ile Eskişehir’deki Kırım Türklerinin Dili Arasındaki Benzerlik ve Farklılıklar”, *Millî Folklor*, Ankara, 2001, S. 50, ss. 27-29.
- Kuçuradi**, İoanna, *İnsan ve Değerleri*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 2013
- Kurt**, İhsan, *Türk Atasözlerinde Psikolojik Yaklaşımlar*, Akçağ, 2012
- Kürenov**, Sapar (çev.), *Kafkasya Oğuzları veya Türkmenleri*, Ötüken, İstanbul, 1997
- Milli Kütüphane Genel Müdürlüğü, *Türk Atasözleri ve Deyimleri*, İstanbul, 1971
- Özdemir**, Ahmet, *Öyküleriyle Ağıtlar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara., 2002
- Öztürk**, Ali Özgün, “Bir Kırgız Destanı: Mendirman”, *Millî Folklor*, Ankara, 2007, S.74, s. 37
- Parlatır**, İsmail, *Atasözlerimiz*, Ankara, 2008

- Polat**, Kemal, *Beşikten Mezara Kırgız Türklerinde Gelenek ve İnanışlar*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2008
- Radloff**, Wilhelm, *Türkler*, İstanbul, 2008.
- Sağlam**, Musa Yaşar, “Atasözleri ve Deyimlerde İmgelem”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 18, S. 1, 2001, ss. 45-51
- Sezal**, İhsan vd., *Sosyolojiye Giriş*, Beta Yay., İstanbul, 2010
- Silahdaroğlu**, Fikri (haz.), *Dîvân-ü Lugâti't Türk'ten Derlemeler ve Uyarlamalar*, Ankara, 1997, Yay., s. 47.
- Şimsek**, Esmâ, *Kemaliye Halk Kültürü ve Folkloru*, Yay., Elazığ, 2010.
- Tüm**, Gülden, “Atasözlerinin Değişik Kültür ve Dilleri Anlamadaki Rolü”, *Turkish Studies*, 2010, ss. 663- 678
- Vasilyev**, Yuriv, *Saha (Yakut) Halk Edebiyatı Örnekleri*, (çev. M. Fatih Kirişçiöğlü, Gülsüm Killi), Yay., Ankara, 1996
- Yaşayan Kültür Ahlat**, Kültür Bakanlığı, 2001, Ankara, s. 103
- Yutbaşı**,Metin,*Sınıflandırılmış Türk Atasözleri*,Excellence Publishing, İstanbul, 2012,ss.V-VI
- Sınıflandırılmış Türk Atasözleri*, a, Excellence Publishing, İstanbul, 2012.
- Sınıflandırılmış Aile Atasözlerimiz*, b, Excellence Publishing, İstanbul, 2012
- <http://www.frmartuklu.net/atasozleri-amp-deyimler/288728-demir-hakkinda-atasozleri-demir-ile-ilgili-atasozu.html>
- http://tr.wiktionary.org/wiki/Demir1slanmaz,_deli_uslanmaz
- <http://edebiyatforum.com/atasozleri/aciklamali-atasozleri-ornekleri.html>
- [http://tr.wikiquote.org/wiki/Kırgız_atasözleri.\(30.10.2014\).](http://tr.wikiquote.org/wiki/Kırgız_atasözleri.(30.10.2014))
- <http://www.turkislamdevletleri.com/konular/63424-Kirgizistan-Atasozleri.html>